

Kilpailupolitiikka ja arkkitehtuuri¹

Tuomas Takalo

Tutkimusohjaaja

Suomen Pankki

1. Vapaiden ammattien itse-sääntely ja kilpailupolitiikka

Eurooppaneuvoston kokouksessa Lissabonissa maaliskuussa 2000 julistettiin tavoite tehdä Euroopan unionista maailman kilpailukykyisin tietoon ja osaamiseen perustuva talous vuoteen 2010 mennessä. Tavoitteen saavuttamiseksi huomioitiin vapaiden ammattien, kuten arkkitehtien, asianajajien, farmaseuttien, insinöörien ja tilintarkastajien palveluiden merkitys kasville ja työllisyydelle. Euroopan komission tavoitteena on luoda toimivat sisäiset markkinat näille ammatillisille palveluille, mikä tarkoittaa mm. tutkintojen ja pätevyyksien harmonisointia EU-alueella sekä ammattikuntien sisäisen sääntelyn purkamista. Vapaiden ammattien itse-sääntely sisältää mm. markkinoille tuloa koskevat määräykset, kuten pätevyysvaatimukset ja lisenssit, sekä markkinakäyttämistä koskevat esteet, kuten hinta- ja palkkiomääräykset, mainontaa koskevat rajoitukset, yritysmuo-

tosääntelyn, sekä muut toimenpiteet, jotka rajoittavat tai estävät kilpailun toteutumisen palveluiden tuottajien välillä. Komissio on itse-sääntelyn purkamisen toteuttamiseksi ryhtynyt jo toimenpiteisiin: se huomautti vastikään Belgian Arkkitehtiliittoa minimihintasuositusten käyttämisestä todeten näiden olevan unionin kilpailulakien vastaisia.

Miksi itsesääntelyn purkaminen ja kilpailun edistäminen on sitten niin tärkeää? Adam Smithin näkymättömän käden metafora, jonka mukaan talouden toimijoiden oman edun tavoittelu johtaa ikään kuin näkymättömän käden ohjaamana koko yhteiskunnan kannalta tehokkaimpaan mahdolliseen lopputulokseen ja suurimpaan hyvinvointiin, on vapaan markkinatalouden idean perusta. Markkinataloudessa näkymättömälle kädelle on itse asiassa näkyvä vastine; tehokas hintajärjestelmä, jossa hinnat määräytyvät vapaasti kysynnän ja tarjonnan mukaan ohjaten sitä, mitä tuotetaan, miten tuotetaan ja miten tuotetut tavarat ja palvelut jaetaan. Adam Smithin vision mukaisesti

¹ Esitelmä Arkkitehtipäivillä 10.10.2003. Kiitän Emmi Martikaista avusta esitelmän tekemisessä ja Janne Pihlajaniemeä hyödyllisistä keskusteluista.

myöhemmin on osoitettu, että tiettyjen ehtojen vallitessa markkinamekanismi johtaa tehokkaaseen resurssien allokaatioon ja yhteiskunnan hyvinvoinnin maksimointiin.

Ikävä kyllä, kyseiset ehdot eivät kuitenkaan välttämättä täyty käytännössä. Yksi ehto on, että markkinat ovat riittävän kilpailulliset. Jos riittävä kilpailu ei toteudu, julkisen vallan väliintulolle voidaan löytää perusteita. Kilpailua voidaan edistää mm. purkamalla markkinoille pääsyn ja sieltä poistumisen esteitä, hajottamalla monopoleja ja estämällä niiden muodostumista, sekä rankaisemalla määrävän markkina-aseman väärinkäytöksistä. Tällaisella julkisen vallan harjoittamalla kilpailupolitiikalla on merkittävä rooli kilpailun esteiden purkamisessa ja tehokkuuden lisäämisessä.

Sääntelyn purkamisen tueksi on olemassa mittava määrä empiiristä tutkimusta. Sääntelyn purkamisen vaikutuksia erityisosaamista vaativissa palveluissa on selvitetty myös Euroopan unionin jäsenmaissa. Komission teettämän riippumattoman selvityksen mukaan unionin jäsenmaiden välillä on huomattavia eroja ammattikuntien sisäisessä sääntelyssä (Paterson, Fink ja Ogus 2003). Niissä maissa, joissa sääntely on vähäistä, palveluita tuottavien ammattilaisten määrä ja näiden palveluiden kokonaisliikevaihto on suurempi. Lisäksi sääntelyn poistaminen lisää palvelun tarjoajien motivaatiota työskennellä kustannustehokkaasti ja kehittää innovatiivisia palveluja. Unionin jäsenmaiden välisessä vertailussa Suomen vapaita ammatteja koskeva sääntelyjärjestelmä on suhteellisen liberaali.

2. Ulkoisvaikutukset ja markkinoiden epäonnistuminen

Yksi ehto markkinatalouden tehokkaalle toi-

minnalle on siis riittävä kilpailu. Mutta on myös muita ehtoja, jotka eivät välttämättä toteudu käytännössä. Yksittäisten yritysten hinnoitteluvoiman lisäksi informaation epäsymmetria tai ulkoisvaikutukset heikentävät hintajärjestelmän kykyä ohjata talouden toimintaa. Kun markkinat eivät toimi tehokkaasti, on perusteltua kyseenalaistaa toimet jotka täydellisillä markkinoilla olisivat optimaalisia. Toisin kuin täydellisillä markkinoilla, epätäydellisillä markkinoilla sääntely voi toimia hyvinvointia parantavasti. Tällöin sääntelyn purkamiseen tähtäävän kilpailupolitiikan soveltaminen ei ole välttämättä toivottavaa.

Arkkitehtipalveluiden osalta merkittävien peruste markkinamekanismin toimimattomuudelle ja sääntelyn tarpeellisuudelle ovat ulkoisvaikutukset. Ulkoisvaikutuksista on kyse silloin, kun markkinahinta ei sisällä kaikkia tuotteen tai palvelun yhteiskunnalle aiheuttamia kustannuksia tai hyötyjä. Autoilu toimii esimerkiksi negatiivisesta ulkoisvaikutuksesta: autoilija ei maksa auton käyttämisestä johtuvia ympäristön saastumisen ja liikenteen lisäyksen kustannuksia, vaan nämä siirtyvät yhteiskunnan kannettaviksi. Toisin sanoen autoilun yksityiset kustannukset autoilijalle eroavat autoilun yhteiskunnallisista kustannuksista. Tällöin markkinat epäonnistuvat ja autoilua tuotetaan ja kulutetaan enemmän, kuin olisi yhteiskunnan kannalta optimaalista. Positiivisten ulkoisvaikutusten tapauksessa tuotteen tai palvelun kaikki hyödyt eivät kohtaa tuottajaa tai kuluttajaa, jolloin tuotetta tai palvelua tuotetaan ja kulutetaan liian vähän. Tässä tapauksessa julkisen valta voi tehostaa resurssien allokaatiota joko lisäämällä omaa tuotantoa tai vaikuttamalla kannustimiin.

Arkkitehtuuripalvelujen positiivinen ulkoisvaikutus on kauniin ja toimivan rakennuk-

sen aiheuttama mielihyvä korttelin muille asukaille ja ohikulkijoille. Vastaavalla tavalla epäonnistunut rakennus aiheuttaa haittaa ja mielipahaa myös ulkopuolisille. Kummassakaan tapauksessa palvelun tilaaja ei ota huomioon toimintansa yhteiskunnallisia hyötyjä ja kustannuksia, jolloin tuotannon määrä eroaa optimista. Ulkoisvaikutuksia on kuitenkin lähes määritelmän mukaan vaikea mitata kuten myös kauniin tai epämiellyttävän rakennuksen aiheuttamaa mielihyvää tai mielipahaa. Arkkitehtuurin kohdalla mittaustehtävä ei silti ole mahdoton; karkeita arvioita arkkitehtuurin ulkoisvaikutuksista saadaan tutkimalla arkkitehtuurin vaikutusta lähiympäristössä sijaitsevien rakennusten ja kiinteistöjen arvoon.

Arkkitehtuurin ulkoisvaikutuksia syntyy sekä vanhojen rakennusten purkamisesta että uusien rakentamisesta. Uudisrakentaminen tapahtuu usein kaupunkialueiden hylätyille tai huonokuntoisille tonteille. Rakentaminen tekee alueesta visuaalisesti miellyttävämmän ja nostaa lähellä olevien rakennusten arvoa. Lisäksi uudet rakennukset ovat siistejä ja moderneja, mikä lisää alueen vetovoimaa. Ellen, Schill, Schwartz ja Voicu (2003) ovat tutkineet julkisen vallan tukemien asuntoprojektien ulkoisvaikutuksia New Yorkissa vuosina 1987–2000. Tutkimuksen mukaan julkisen sektorin tuemat rakennusinvestoinnit tuottavat huomattavia pitkäaikaisia hyötyjä lähialueille. Mitä suuremmasta taloudellisesta projektista on kyse, ja mitä lähempänä kohde sijaitsee, sitä suurempi on naapuruston saavuttama hyöty. Uudisrakentaminen lisää alueen hyvinvointia myös populaation kasvuvaikutuksen kautta: alueen taloudellinen toiminta vilkastuu ja palveluiden määrä kasvaa.

3. Lopuksi

Riittämättömästä kilpailusta seuraava tehotomuus tai ulkoisvaikutusten aiheuttama markkinoiden epäonnistuminen ovat keskeisiä perusteita julkisen vallan toiminnalle. Siksi meillä on niin kilpailu- kuin rakennusvalvontavirasto. Mutta tiedämme varsin hyvin, että paitsi markkinat myös julkinen valta voivat epäonnistua. Vapaiden ammattien itsesääntelyä oikeuteataankin usein palveluiden laatuun liittyvillä argumenteilla. Kiinteiden hintojen, lisenssien, mainonnan rajoitusten ja taulukkopalkkajärjestelmän katsotaan takaavan ammatinharjoittajien pätevyyden ja palveluiden korkean laadun. On aiheellista uskoa, että ulkoisvaikutukset huomioon ottaen kilpailupolitiikan suoraviivainen soveltaminen arkkitehtipalveluihin ei ole suotavaa. Ulkoisvaikutusten takia markkinat tuottavat liian vähän laadukasta arkkitehtuuria. Ulkoisvaikutusten aiheuttama markkinoiden epäonnistuminen ei kuitenkaan korjaudu taulukkopalkkoja tai kiinteitä hintoja käyttämällä. Taulukkopalkat ja kiinteät hinnat kyllä lisäävät tilauksia saavien palvelun tarjoajien voitoja, mutta vähentävät palvelujen kysyntää, siirtäen palvelujen tuotantoa yhä kauemmaksi optimista. Palvelujen hintasäännöstelyn vaikutus laatuun on tutkimuksen valossa hieman kiistanalainen, mutta todennäköisesti se ei sitä paranna. Arkkitehtipalveluiden laadun takaamiseksi tuleekin käyttää taulukkopalkkoihin verrattuna vähemmän rajoittavia ja kilpailua vääristäviä keinoja. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi erilaisten kannustinten luominen positiivisia ulkoisvaikutuksia aiheuttavien rakennushankkeiden toteuttamiseksi. Suomen Arkkitehtiliitolla on tärkeä tehtävä kehittää keinoja, joilla arkkitehtuurin ulkoisvaikutukset voidaan korjata vääristämättä kilpailua. □

Lähteet

Commission of the European Communities (2004):
Report on Competition in Professional Services.
Brussels, 9 February 2004 COM(2004) 83 Final.
Ellen, I. G., Schill, M. H., Schwartz, A. E. ja
I. Voicu (2003): "Housing Production Subsidies
and Neighborhood Revitalization: New York

City's Ten-Year Capital Plan for Housing",
FRBNY Economic Policy Review, June 2003.
Paterson, I., Fink, M. ja A. Ogus (2003): *Vapaiden
ammattien sääntelyn taloudelliset vaikutukset eri
jäsenvaltioissa*. Euroopan komission kilpailun
pääosaston teettämä tutkimus, Institut für Hö-
here Studien, Wien.